

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

НАУМЕНКО Григорій Григорійович

УДК: 37.504.03

**ОСВІТА ЯК СИСТЕМНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
Хилько Микола Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри політології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Кисельов Микола Миколайович,
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди
НАН України, провідний науковий співробітник
відділу філософських проблем
природознавства та екології;

кандидат філософських наук, доцент
Кочубей Наталія Василівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
доцент кафедри філософії і соціології.

Захист відбудеться 03 квітня 2009 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „ ” березня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Формування екологічної культури майбутніх вчителів є одним із центральних і найбільш відповідальних завдань сучасної соціально-філософської теорії і практики. Це пов'язано:

- по-перше, з реакцією на глобальну екологічну кризу (усі природні екосистеми: атмосфера, гідросфера, літосфера, біосфера – зазнали потужного антропогенного деградаційного впливу). Просуваючись до цивілізації, людина почала перетворювати природу значно раніше, ніж дійшла до думки про обов'язковість її охорони і збереження. Цілком природно, що засоби подолання цієї кризи намагаються віднайти не лише на шляху техніко-технологічного прогресу, чи удосконалення менеджменту в сфері природокористування, а й у гуманітарній царині. Зокрема, чимало сподівань покладається на освіту як інструмент фахового і повсякденного поглиблення знань про закономірності функціонування живої природи та залежність людини і суспільства від природних систем життєзабезпечення;

- по-друге, освіта розглядається засобом підвищення екологічної свідомості різних верств населення, зміни індивідуальних і суспільних цінностей, світоглядних орієнтирів і формування на їх основі відповідних стереотипів поведінки. Загострення екокризових явищ в Україні, яка фактично перетворилася в „зону суцільного екологічного лиха”, змусило не тільки замислитися над їхніми причинами, а й узятися за пошук дієвих шляхів подолання їх. Освіта опинилася в епіцентрі дискусій із цього приводу;

- по-третє, від свідомості, цінностей і екологічної культури студентської, зокрема й освітянсько-педагогічної, молоді – майбутніх вчителів і вихователів, багато в чому будуть залежати світоглядницькі орієнтири підростаючих поколінь, якість і безпечність виробничого і життєвого середовища, самопочуття людини;

- по-четверте, виявлення освітянських детермінант формування екологічної культури полягає в тому, що зазначена процедура дозволяє не лише краще збагнути сутність досліджуваного духовного феномену, але й запропонувати конкретні соціокультурні механізми його оптимізації.

Отже, сучасна концепція екологічної освіти має бути спрямована на інтеграцію чуттєво-емоційної, інтелектуальної та діяльнісної сфер життя людини.

Вагому роль в усвідомленні того, що глобальна екологічна криза є похідною від антропологічної кризи, а тому й оптимізацію взаємодії суспільства і природи слід починати із самої людини та її свідомості, внесли у своїх доповідях теоретики „Римського клубу” – Е.Ласло, Д.Медоуз, М.Месарович, Е.Пестель, А.Печчеї, Дж.Форрестер.

Згодом це привело до осмислення феномену екологічної свідомості, розробки концептуальних ідей екологічної освіти і виховання (В.Андрущенко, Л.Асламов, Д.Афіногенов, О.Балашишин, В.Борейко, В.Волков, Р.Веклярський, О.Волгін, Т.Гардашук, Е.Гірусов, А.Горелов, Є.Дерябіна, М.Долматова, Г.Джумок, Л.Захарук, Ю.Злобін, Є.Когай, К.Косарський, Н.Кочубей, В.Кутирєв, В.Леншин, І.Лисєєв, В.Мантатов,

В.Огнев'юк, А.Панкратов, С.Пшеничний, М.Романенко, Г.Смірнов, А.Траверсо, А.Урсул, Г.Швебс, А.Шевцов та ін.).

Важливе значення для аналізу змісту екологічної освіти мали методологічні застереження Г.Білявського, В.Богомолова, В.Добровольського, А.Захлебного, І.Зверева, Л.Лук'янової, А.Некос, М.Романенка, В.Скребець, О.Трошиної, Р.Фурдуй. Заслужують на увагу і праці М.Бауера, Є.Вершиніної, І.Зязюна, О.Кудрявцевої, В.Липицького, Н.Насонкіної, О.Романової, Т.Тимочко, які не тільки визначали завдання екологічного виховання, але й спробували обґрунтувати специфіку екологічного виховання. Окремо слід виділити наукові праці В.Кутузова, М.Поколодної, які присвячені все ще мало дослідженому аспекту екологічних знань, екологічній діяльності.

Значний інтерес викликають праці Є.Глазунова, В.Горохова, О.Килимника, М.Кисельова, С.Подмазіна, Є.Подольської, М.Тарасенка, А.Челінгарова, які присвячені аналізу системи екологічних цінностей та переконань, екологічній відповідальності, їх ролі в екологізації суспільної свідомості, духовно-світоглядним уявленням загалом. У дослідженнях Р.Амфілда, В.Борейка, Ю.Бромлея, Н.Маньковської, Є.Марушевського, М.Мойсеєва, Л.Сидоренко, І.Сосунова відображений дуже важливий етико-екологічний аспект.

Останнім часом почали з'являтися праці, в яких робиться спроба системного аналізу екологічної культури різних професійних, соціальних та демографічних груп. Перш за все, це наукові доробки Н.Ігнатовської, В.Крисаченка, Є.Ніканорової, Ю.Ожегова, Н.Панченко, Г.Пустовіт, Є.Режабок, О.Тарасової. З'явилися і перші дисертаційні дослідження екологічно-світоглядного спрямування (О.Варго, О.Добридень, Л.Курняк, І.Ліпіча, І.Сушина, О.Романова та ін.).

Разом з тим, малодослідженими залишаються проблеми інституалізації екологічної освіти в Україні, роль знань, освіти як системного чинника формування екологічної культури. Це й визначило вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова „Дослідження гуманітарних наук”, затвердженою Вченою радою 25 жовтня 2003 року, протокол № 5.

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 1 червня 2006 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення основних соціокультурних детермінант освіти як системного чинника формування екологічної культури майбутніх вчителів. Для досягнення поставленої мети у дослідженні передбачено вирішення наступних завдань:

- виокремити статус екологічної культури у загальній структурі культури та показати генезу її світоглядницьких основ;
- проаналізувати існуючі дефініції „екологічної культури” та дати власне тлумачення цьому терміну;
- розкрити сутність та зміст інституалізації екоосвіти;
- охарактеризувати стан, шляхи та моделі екологізації освіти в Україні;

- узагальнити роль екологічних знань, переконань, ціннісних настанов як інтегруючих засобів формування екологічної культури майбутніх вчителів;
- обґрунтувати, що екологічна діяльність є стрижневим елементом здобуття екологічної освіти і формування екологічних переконань.

Об'єктом дослідження є екологічна культура студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

Предметом дослідження є освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх педагогів.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося за допомогою основ наукового аналізу з використанням принципів об'єктивності, системності, історичного, порівняльного аналізу, причинності, аксіології, логіко-семантичного та прогностичного підходів.

Принцип *об'єктивності* дозволив неупереджено проаналізувати наукові розробки дослідників проблем екологічної культури, сприяв використанню автором різних статистичних даних, матеріалів міжнародних і вітчизняних наукових конференцій, результатів соціологічних досліджень. *Історичний* підхід та *порівняльний* аналіз дозволив з'ясувати еволюцію та сучасний стан екологічної культури майбутніх педагогів, розкрити зміст інституалізації освіти. Застосування *логіко-семантичного* підходу дало змогу проаналізувати базові елементи понятійно-категоріального апарату екологічної культури. *Системний* та *аксіологічний* підходи, принципи *причинності* та *прогнозування* сприяли комплексному аналізу ціннісних основ екологічної свідомості студентської молоді, здобутків і проблем у формуванні екологічної культури майбутніх вчителів, характеристиці шляхів та моделей екологізації освіти в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. У межах проведеного дослідження обґрунтовано наступні теоретичні положення, які визначаються певною новизною і виносяться на захист:

вперше:

- введено до наукового обігу та дане власне тлумачення поняття „екологічна культура майбутніх учителів” як процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі „природа – людина”;

- виявлено, що екологічна культура за своєю суттю є своєрідним „кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності. Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи. Це сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в навколишньому світі;

дістало подальшого розвитку:

- ідея інституалізації екоосвіти: як включення екологічного компонента освіти до базової частини освіти, так і створення самостійної галузі освіти – екоосвіти – на основі спеціально розробленої методологічної платформи, яка дозволила б чітко сформулювати цілі й завдання екоосвіти, розробити її

понятійно-категоріальний апарат, методичний і дидактичний інструментарій, визначити цільові групи тощо. У найзагальнішому вигляді ця платформа означається як екологізація освітньої сфери, а також передбачає експансію принципів екоосвіти в інші освітні галузі;

- спроби вирішення суперечності між розумінням того, що екологічна освіта та екологічні знання є базовими компонентами формування екологічної культури майбутніх вчителів і станом їх екологічної компетентності. Серед чинників, які негативно впливають на результати навчального процесу виявлені такі: недостатність самих знань про механізм функціонування біосфери; відсутність єдиної екологічної концепції, яку можна було б запропонувати для вчителя; невирішеність проблем підготовки педагогічних кадрів з екології у вищих навчальних закладах; питання екології недостатньо відображені в навчальних програмах дисциплін, зокрема, предметів гуманітарного циклу;

уточнено:

- що екологічні переконання майбутніх учителів є важливим елементом їх світосприйняття. Однак, рівень свідомого, відповідального ставлення до природи – недостатній. У більшості з них не сформовано систему екологічних цінностей, стійких екологічних переконань. Відсутня установка на екологічно правильну поведінку, готовність до конкретних дій. Виявлено значну розбіжність між широтою знань і глибиною їх засвоєння, оскільки вони не перейшли у переконання – основу високої екологічної свідомості;

- виміри багатогранної екологічної діяльності. Обґрунтовано, що екодіяльність є центральним і визначальним елементом екологічної культури, який має здійснюватись не тільки під час суспільно корисної трудової діяльності, а й бути „стрижнем” здобуття як екологічної освіти, так і формування екологічних переконань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони, по-перше, можуть бути використані в якості методологічної основи для спеціальних наукових досліджень у галузі екології, біології, соціології, культурології та інших наук.

По-друге, висновки дисертації стануть у нагоді працівникам апарату державного та муніципального управління для розробки соціальних технологій з оптимізації змісту екологічної культури за допомогою застосування певних детермінант її формування, зокрема, для розробки спеціалізованих програм екологічної освіти та екологічного виховання.

По-третє, матеріали дослідження можуть бути використані при формуванні змісту вузівських курсів із філософії, соціальної філософії, соціології, культурології, соціальної психології, соціоекології тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, на нарадах районних й міського управлінь освіти, ряді науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародній науковій конференції „Дні науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2006); Других міжнародних Драгоманівських читань (Київ, 2006); Українському екологічному конгресі „Збалансований розвиток України – шлях до здоров'я і добробуту нації” (Київ, 2007);

Всеукраїнській конференції „Проблеми громадянської освіти в Україні” (Київ, 2007).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано у 7 наукових роботах, серед яких 5 – у виданнях, які входять до переліку спеціалізованих видань з філософських наук, що затверджені ВАК України, 2 – тези конференцій.

Структура дисертаційної роботи обумовлена метою та головними завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), висновків та списку використаних джерел (316 позицій). Загальний обсяг дисертації складає 182 сторінки, із них обсяг основного тексту – 156 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У „**Вступі**” обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризуються теоретико-методологічні основи, формулюються мета і завдання, методи дослідження, обґрунтовується наукова новизна і практичне значення роботи, окреслюється рівень апробації її результатів та структура.

У першому розділі „**Екологічна культура: історіософія суспільного феномену**” здійснено аналіз наукової літератури та категоріального апарату з проблематики дослідження.

У підрозділі 1.1. „*Генеza світоглядницьких підвалин екологічної культури*” показано історіософський контекст екологічної культури. Встановлено, що в історії розвитку людського суспільства спостерігається постійна зміна різних типів взаємовідносин людини з природою. Ці взаємовідносини були зумовлені і ґрунтувалися на певному архетипі (першообразі – К. Юнг) сприйняття людиною природного середовища. Для кожної історичної епохи властивий свій архетип сприйняття природи, адже ніхто й ніколи не сприймає чисту позаісторичну природу. На ній завжди лежить густий шар інтуїції певної епохи.

Аналітичні узагальнення генезису світоглядних підвалин екологічної культури свідчать про те, що *первісна людина* сприймала природу синкретично, як щось єдине і недиференційоване. Вона більше прагнула пристосуватись до довкілля, істотно не порушуючи його рівноваги, і робила це з мудрістю, яка дивує наших сучасників. *В античні часи* сформувався такий архетип сприйняття природи, за якого вона розглядалась раціоналістично, схематично. *У післяантичний період* з відокремленням філософії як форми духовної культури від конкретного наукового знання природа дедалі частіше стала виступати об’єктом раціонально-пізнавального інтересу і трудової активності людини. Для *середньовіччя* характерно нерозуміння людиною своєї справжньої єдності з природою, що і призвело до безглузлого і протиприродного уявлення про якусь протилежність між духом і тілом, матерією загалом, людиною і природою. *Культура епохи Відродження* – це передусім культура ранньобуржуазного суспільства: складається утилітарно-практичний підхід до природи. У філософії *Нового часу* дивились на природу як на величезну майстерню, утилітарно. Цей архетип утвердився на багато років і, по суті, є домінуючим понині в епоху *індустріалізму*, яка і породила небачену за своїми

масштабами глобальну екологічну кризу. Йдеться про утвердження нового архетипу сприйняття природного оточення – розгляду природи як найважливішої цінності, що потрібна людині не лише як матеріал – сировина, а й як „щось ні людиною і ніким не створене, споконвічне, нерукотворне”.

У середині ХХ століття предметом філософського аналізу стали вже питання вихідних принципів взаємодії людини і природи та екологічної безпеки. У доповідях теоретиків „Римського клубу” була започаткована розробка моделей начебто принципового вирішення проблем взаємодії суспільства і природи. Незважаючи на достатньо обґрунтовану критику зазначених проєктів, вони відіграли вагомий роль в усвідомленні загострення проблем взаємодії людини з оточуючим середовищем, доводячи, що глобальна екологічна криза є похідною від антропологічної кризи, тому оптимізацію взаємодії людини і природи слід починати із самої людини та її свідомості. Екологічний аспект цивілізаційних перспектив розглядається у роботах таких відомих авторів, як В.Аксьонов, Е.Араб-Огли, В.Зубаков, С.Капіца, О.Тоффлер, Ф.Фукуяма.

Узагальнено, що, оптимізація взаємовідносин суспільства і природи (включаючи забезпеченість еквівалентного обміну речовини з природою) неможливі не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури. Тобто, подолання екологічної кризи, яка вразила всі континенти земної цивілізації, в сучасних умовах може здійснюватись тільки в межах сформованості екологічної культури як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому.

У підрозділі 1.2. „Екологічна культура та її основні виміри” проаналізовано категоріальний ряд поняття „екологічна культура”: „культура”, „природа”, „екологія”.

Показана, що звично під „культурою” розуміють щось створене людиною, і в цьому значенні – штучне; під природою – все те натуральне, що існує за незалежними від людини законами. Але в дійсному, об’єктивно-історичному існуванні природа, культура й суспільство являють собою нерозривну єдність, цілісність (ніяк не механічну суму „частин”), розвиваючись як природно-історичний та культуротворчий процес життєдіяльності суспільства. Лише абстрагуючись від цього, подумки можна протиставляти їх як окремі реалії. І хоча на перший погляд межа між культурою та природою здається очевидною й безпосередньо сприйнятною для кожного, насправді культура не лише відрізняється від природи, а й передбачає її наявність не стільки як попередню, скільки як постійну й необхідну умову свого існування та розвитку.

У кожному конкретному випадку сутність тієї чи іншої культури розкривається через: а) специфіку діяльності; б) предметну ділянку, тобто засоби та наслідки людської діяльності; в) ціннісне значення виробів; г) спосіб задоволення людських потреб. У контексті універсальних зв’язків та закономірностей, культура постає як суто людська форма самоорганізації та розвитку системи, засіб її адаптації до довкілля, креативний чинник утвердження та процвітання людини в біосфері (Н.Злобін, М.Кисельов,

В.Крисаченко, Л.Левчук, В.Малахов, Е.Маркарян, В.Межуєв, М.Моїсеєв, М.Тарасенко, А.Толстоухов та ін.).

Важливе значення, перш за все, у методологічному плані має аспект дотичності у співвідношенні культури й екології. Поняття „екологія” (походить від грецького *oikos* - житло і *logos* - вчення) дослівно означає вчення про житло, про умови життя тих, хто його населяє (Е.Геккель).

Екологія народилася як суто біологічна наука про взаємовідносини. Проте з посиленням антропогенного і техногенного тиску на навколишнє середовище стала очевидною недостатність такого підходу. Адже нині немає явищ, процесів, територій, які б не перебували під цим могутнім впливом. Інтереси сучасної екології вийшли далеко за біологічні межі. Об'єкт її дослідження еволюціонував від аналізу взаємовідносин „організм – середовище” до взаємовідносин „людина – природа”. Вийшовши з лона біології, як наука про взаємовідносини „організм – середовище”, вона перетворилася на розгалужену галузь знань, яка охоплює широкий спектр проблем: від фізіолого-морфологічної та топографічної характеристик видів до особливостей взаємодії людини з природним середовищем. Розкрито інтегруючу (як природничу так і соціальну) функцію екології в сучасній науці (М.Мусієнко, В.Серебряков, О.Брайон, Б.Прохоров, М.Реймерс та ін.).

Уособленням органічної єдності культурологічної й екологічної проблематики є так звана екологічна культура. Сам термін „*екологічна культура*” з'явився лише в 20-х роках минулого століття (у працях американської школи „культурної екології”) на позначення сукупності відповідних екокультурних норм („заборон” і „дозволів”), хоча корені екологічної компоненти сягають ще доісторичних часів. У цьому плані екологічна культура може бути визначена „як певна програма, опредмечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою”.

Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. *За своєю суттю екологічна культура є своєрідним „кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності.* Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи. Це сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в навколишньому природному світі.

Різні аспекти дослідження цього феномену розкриваються у працях Г.Бачинського, М.Будика, С.Валентея, С.Дерябо, В.Ясвіна (еволюція екологічної свідомості), В.Деркача, Ф.Канака, М.Кисельова (зв'язок екології зі світоглядом), В.Князева (соціально-філософські аспекти техногенної цивілізації), С.Кримського, О.Салтовського, М.Тарасенка (різні аспекти взаємозв'язку між людиною, суспільством і природою), В.Крисаченка, В.Огнев'юка (екологічна антропологія, екологічна культура), Т.Пікашової (філософські проблеми природознавства), В.Скребця (екологічна психологія), А.Толстоухова (еко-майбутнє), М.Хилька (екологічна політика), М.Бауера,

В.Шинкарука (світоглядна складова природоперетворення), Г.Гребенькова, Ю.Железнова, Л.Леонова, В.Калініна, Є.Карпенко, В.Кошелевої, С.Кравченка, М.Левківського, Л.Нікітіна, Ш.Махмудової, В.Шубіна (екологічна етика) та інших.

У другому розділі „Інституалізація екологічної освіти та її характеристики” досліджено необхідність і сутність інституалізації екологічної освіти, стан, шляхи та моделі екологізації в Україні.

У підрозділі 2.1. „Екологічна освіта та екологічні знання – базові компоненти формування екологічної культури майбутніх вчителів” дано аналіз стратегії розвитку освіти з питань навколишнього середовища. Визначено, що вона формується наступним чином:

- освіта в цій галузі здійснюється протягом всього життя людини і є невіддільною частиною процесу загальної і професійної освіти; вона має зосереджуватися на практичних проблемах і носити міждисциплінарний характер, що допомагає зрозуміти екологічні цінності, сприяє колективній стабільності і приділяє основну увагу проблемі фізичного виживання людини;

- вона не повинна обмежуватися системою формального навчання; нагальною потребою є об'єднання навчання в області навколишнього середовища з іншими формами діяльності; його тематика повинна торкатися всіх розділів шкільної і позашкільної програм і вивчати єдиний та неподільний органічно неперервний процес, в рамках якого не можна втрачати з поля зору ні однієї фази, необхідної для об'єднання;

- у рамках формальної освіти на всіх рівнях потрібно брати до уваги різні елементи навчального процесу (плани і програми, літературні твори і підручники) і поетапно досягати міждисциплінарності; у зв'язку з цим є можливим: а) включення в кожен предмет, що вивчається, аспектів, пов'язаних із середовищем життя; б) розробка шкільних програм міждисциплінарними групами; в) вивчення конкретних проблем дійсності;

- освіта з питань навколишнього середовища не повинна бути лише ще одним предметом, який підлягає включенню в існуючі шкільні та вузівські плани і програми, а повинна стати каталізатором в процесі оновлення навчання;

- успіх освіти з питань навколишнього середовища полягає не тільки в тому, щоб досягти деяких змін в системі і методах навчання; це завдання потребує використання нових концепцій і нових методів навчання.

Доведено, що система екологічної освіти в Україні продовжує бути фрагментарною, несистематизованою, слабкою в концептуальному відношенні, багато в чому декларативною, а отже й неефективною. Вона фактично тримається на ентузіастах, котрі нерідко працюють без належного ресурсного забезпечення, що не може задовольнити вимоги сьогодення.

Визначаючи предметні межі екологічної освіти, проаналізовано тенденцію тлумачити екологію як виключно біологічну дисципліну, у зв'язку з чим відчувається негативне відношення до „гносеологізації” екології та „з'ясування суто екологічних процесів та явищ засобами філософії”.

Аргументовано позицію, що в позаприродничих наукових школах ніхто не посягає на біологічний контекст екології. Навпаки, саме тут, по-перше, переконливо аргументується положення про підвищений статус біології в сучасній системі наукового знання, про прогресивну роль „інверсії”

біологічного матеріалу на рівень загальнонаукової та філософської рефлексії. Зокрема підкреслюється, що біологія стає необхідним компонентом сучасного людинознавства, відіграє унікальну роль в поєднанні загальних закономірностей розвитку живого із законами життєдіяльності людського суспільства. І по-друге, широкий методологічний, світоглядний і, загалом, соціокультурний резонанс від всього, що стосується екології, робить останню надзвичайно філософічною. *Саме філософсько-світоглядний рівень аналізу екологічної проблематики здатен звести роз'єднаний конкретно-екологічний матеріал в єдину систему, надати екологічній освіті визначеності й концептуалізації.* Загалом екологія стає важливим епістемологічним фактором сучасного наукового дослідження і необхідним компонентом становлення нової системи освіти.

У підрозділі 2.2. „*Стан, шляхи та моделі екологізації в Україні*” проаналізовано сучасний стан екоосвіти в державі та визначені критерії формування парадигми екоосвіти.

Зазначено широкий діапазон визначення критеріїв екологічної освіти, серед яких виділено такі:

- екоосвіта розглядається як складова загальноосвітнього і професійного процесу. Відповідно, розробка базової (цілісної) концепції екоосвіти та моделей її практичної реалізації відбувається в контексті реформування всієї освітньої галузі та на базі нової філософії освіти;

- обґрунтовується необхідність створення самостійної галузі освіти – екоосвіти – на базі спеціально розробленої методологічної платформи, яка дозволила б чітко сформулювати цілі й завдання екоосвіти, розробити її понятійно-категоріальний апарат, методичний і дидактичний інструментарій, визначити цільові групи тощо. Цей підхід також передбачає експансію принципів екоосвіти в інші освітні галузі;

- обстоюється доцільність побудови низки відносно автономних освітніх парадигм, які спиралися б на різноманітні філософські, культурні та освітні традиції й були б орієнтовані на конкретні цільові групи (дошкільна, шкільна екоосвіта, екоосвіта для інженерних кадрів, працівників аграрного сектору, муніципалітетів тощо) чи на розв'язання конкретних питань охорони природи та поліпшення стану довкілля (освіта заради збереження біорозмаїття; освіта заради збалансованого розвитку; освіта в національних природних парках; освіта задля енергозбереження тощо);

- моделі екоосвіти вибудовуються як важливий і невідільний аспект екологістських (у тому числі й екофілософських) концепцій, які претендують на роль своєрідного дороговказу для подолання проблем, пов'язаних із кризовим станом довкілля та глобальної екосистеми, а також гуманітарної кризи, що є наслідком втраченої гармонії між людиною та світом, що її оточує.

Ставиться питання про подолання недоліків традиційних освітніх моделей та створення нової філософії освіти задля переосмислення місця і статусу освіти в суспільстві, зміні її парадигми, на основі чого можна було б оптимізувати систему освіти загалом та її окремі галузі, зокрема – екоосвіту. Це також сприяло б гуманізації всіх сфер суспільного життя. Розробка базової (цілісної) концепції екоосвіти та моделей її практичної реалізації відбувається в

контексті реформування всієї освітньої галузі та на базі нової філософії освіти – екоосвіта розглядається, як складова загальноосвітнього процесу

Третій розділ **„Екологічні переконання як важливий соціокультурний механізм оптимізації екоосвіти”** присвячений аналізу ролі екологічного виховання майбутніх вчителів як важливого культуротворчого сприйняттю, як інтегруючому засобу формування їх гуманістичних цінностей.

У підрозділі 3.1 *„Екологічна культура – інтегруючий засіб формування гуманістичних цінностей студентів”* за даними вітчизняних соціологічних досліджень аналізуються ціннісні установки студентської молоді як певної вікової і професійної групи.

Підсумовано, що екологія як наукова дисципліна є специфічним, неоднозначним і надзвичайно складним предметом для залучення в освітній процес, оскільки предметне поле і методика викладання екології характеризуються певною невизначеністю і знаходяться у стадії формування. У цьому процесі дається взнаки наскрізна хиба нашої освіти – абсолютний акцент на інформативність та ототожнення знання, розуміння і соціальної практики. Програми шкільної освіти, як правило, переобтяжені конкретикою стосовно колообігу хімічних елементів та речовин на планеті, описом типів і шляхів забруднення природного довкілля, еволюції життя на планеті, визначення меж біосфери тощо. Безумовно, означені питання важливі для екології, але вони переважно вивчалися в курсах біології, географії та ін. Їх можна кваліфікувати як підготовчий етап власне екологічної освіти, яка покликана формувати нове світобачення і новий спосіб життя людини, що включає в себе засади як раціонального природокористування, так і ефективної соціальної практики.

Доведена важливість екологічної освіти і виховання, оскільки у значній частині студентської молоді ще недостатній рівень розуміння необхідності свідомого, відповідального ставлення до природи. У більшості з них не сформована система екологічних цінностей, стійких екологічних переконань, відповідна установка на екологічно правильну поведінку в навколишньому середовищі, готовність до конкретних дій. Виявлено значну розбіжність між широтою знань і глибиною їх засвоєння, оскільки вони не перейшли у переконання – основу високої екологічної свідомості.

У підрозділі 3.2. *„Екологічне виховання майбутніх вчителів як культуротворчий елемент світосприйняття”* показана роль екологічного виховання як інтегратора всього виховного процесу.

Досліджуючи і аналізуючи значення екологічної культури в структурі ціннісних орієнтацій студентів, зроблено висновок, що у більшості з них є чітке розуміння того, що екологічна ситуація в світі досить складна і потребує вжиття негайних заходів. Однак для можливості реалізації таких заходів необхідно усвідомлення як студентською молоддю, так і всім суспільством глибини і важливості екологічних проблем, що назріли. Необхідно якісно змінити підходи, зокрема, до екологічного виховання. Неправомірно розглядати екологічне виховання, так би мовити в „чистому вигляді”, тобто як ще одну цілком виокремлену форму виховання поряд з іншими, як це нерідко робиться. Безумовно, мають рацію ті, хто розглядає всі види виховання як єдиний взаємопов’язаний комплексний процес. Але актуальність і специфічність екологічного

виховання робить його як принципово новим і мабуть, чи не найважливішим напрямком загального виховного процесу.

Стверджується, що терміни „екологічна освіта” і „екологічне виховання” тлумачилися то як самостійні та автономні, то як загальна справа багатьох академічних дисциплін. Вузькопрофільний підхід до освітньо-виховного процесу – у нас є спеціалісти з кожного типу виховання (крім екологічного можна назвати ще й етичне, правове, економічне, моральне, патріотичне, фізичне та ін.) – призводить до розмивання зв'язків між ними. А між тим, саме екологічне виховання відіграє важливу роль інтегратора у сучасному виховному процесі, оскільки поєднує в єдину функціональну систему усі традиційні форми виховання, спирається на них і може бути продуктивним чинником подолання вузьковідомчих підходів в цій важливій сфері людської діяльності.

Підсумовується, що перед екологічним вихованням стоїть передусім завдання формування установок на екологічно виважену поведінку. Остання, у свою чергу, тісно пов'язана з проблемою виховання екологічних потреб, оскільки формування стійкої установки можливе лише за наявності тієї чи тієї потреби як стимулу до дії.

Четвертий розділ **„Екологічна діяльність як висхідний принцип у сходах до екологічної культури”** присвячений аналізу стрижневого елемента здобуття екологічної освіти і формування екологічних переконань – екодіяльності.

У підрозділі 4.1. *„Екодіяльність як втілення світовідношення”* доведено, що діяльність у галузі вивчення і охорони природи є складним структурним утворенням і важливо враховувати всі її компоненти. Недооцінка будь-якого з них істотно знижує практичні й педагогічні ефекти екологічної освіти. Тільки через діяльність з вивчення й охорони навколишнього середовища можна навчитися грамотного, компетентного природокористування. Екологічно моральна поведінка – це не пасивне споглядальне ставлення людини до природи, а творчо перетворююче, спрямоване на виявлення продуктивних властивостей речовини природи, їх практичне використання і відтворення як необхідної умови людської життєдіяльності.

Стимулюючи екологічну освіту і самоосвіту, практична діяльність водночас є своєрідним трансформатором у процесі вироблення переконань у магістральному напрямку виховання свідомого і відповідального ставлення до природи, тобто високої екологічної свідомості. У цьому плані практична діяльність: живить її учасників безпосередніми знаннями про природне середовище, які „переплавляються” в переконання; дає можливість (на основі набутого соціально-екологічного досвіду) продумати і відчувати знання, одержані з теоретичних джерел, і тим самим сприяє перетворенню цих знань у переконання; є „діловим критерієм”, своєрідним перевіряючим засобом для визначення рівня екологічної культури, бо про людину судять не за її думками і розмовами, а за її вчинками.

Екологічне виховання у даному контексті визначається і як цілеспрямований процес *формування в людини установки на оптимальну взаємодію з природою*, яка визначить і екологічно правильну поведінку в оточуючому середовищі. Під установкою тут розуміється стан суб'єкта, що

змінюється залежно від завдань, які він собі ставить і умов, у яких вирішує їх. Саме установка є репрезентантом індивіда, вона задає орієнтир її поведінці, оскільки діяльність людини ніколи не починається на порожньому місці, а, як правило, на базі певної переорієнтації індивіда, тобто зміни його установки. А тому бажано щоб у процесі виховання особистості екологічний аспект також знайшов належне відображення у відповідній установці.

З огляду на це, одне з головних завдань екологічного виховання полягає в тому, щоб виробити в людині позитивне ставлення до світу природних явищ і речей, серед яких вона живе, зафіксувати потрібні для цього правильні і корисні знання та навички. Виконання завдання досягається шляхом фіксації таких установок, які покладені в основу екологічно мотивованої поведінки.

У підрозділі 4.2. „Екологічна діяльність – стрижневий елемент здобуття екологічної освіти і формування екологічних переконань” доведено, що реалізація установок пізнання сприяє збагаченню екологічними знаннями, які в процесі соціально-екологічної діяльності доходять до рівня вмінь і навичок, можуть стати реальною основою формування переконань, гарантією розумного ставлення людей до природи. Звідси очевидно, що перед екологічним вихованням стоїть завдання за допомогою організованих і свідомих виховних заходів включити навколишній природний світ у ціннісні орієнтації особистості, бо це дуже важливий компонент структури особистості, який визначає її ставлення до оточуючого світу, її поведінку та діяльність.

Разом з тим сама така діяльність є центральним елементом екологічної культури і показником її рівня. До неї висувуються три основні вимоги, від реалізації яких залежить міра її ефективності.

Перша вимога – правильна орієнтація всіх видів і форм діяльності в системі „суспільство – природа”, її відповідність кардинальній меті екологічної політики: досягнення гармонізації цих взаємовідносин, збалансованого екорозвитку. Ця вимога включає цілий комплекс економічних, технологічних, соціальних, гуманітарних, політичних і міжнародно-правових завдань. Дійшовши до кризової межі, людство повинно змінити індустріально-забруднюючий і руйнівний тип взаємовідносин з природою і якнайшвидше перейти до стійкого збалансованого екорозвитку.

Друга вимога – всіляке розширення й активізація природоохоронної, ресурсозберігаючої діяльності громадян. Ступінь їхньої активності в проведенні екологічної політики, міра практичної реалізації конкретних установок цієї політики входять до найважливіших критеріїв дієвості екологічної культури. Гранична гострота проблем, які вирішуються, їх масштабність і складність потребують розвитку ініціативи, активності, творчості в екологічній сфері. Це робить цілком нетерпимим вияв у ході екологічної діяльності формалізму, байдужості й безвідповідальності. Такі прояви, на жаль, мають місце і в Україні. Дані нашого дослідження свідчать, що рівень розвитку такого елементу екологічної культури як активна й уміла екологічна діяльність не може не викликати занепокоєння. Абсолютна більшість молоді (і навіть ті, хто володіє основами екологічних знань і усвідомлює важливість цієї діяльності) не займаються нею систематично.

Третя вимога – культура здійснення природоохоронної, ресурсозберігаючої діяльності. Це, передусім, – постійна турбота про підвищення своєї

кваліфікації, оволодіння все новими екологічними та іншими необхідними знаннями та їх уміла реалізація в засобах практичної діяльності. Інакше кажучи, йдеться про феномен природокористування як процесуальне втілення екологічної культури.

ВИСНОВКИ

1. Для кожної історичної епохи властивий свій архетип сприйняття природи. На ній завжди лежить густий шар інтуїції певної епохи. Епоха індустріалізму породила небачену за своїми масштабами глобальну екологічну кризу, подолання якої в сучасних умовах неможливо не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури, як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому.

Екологічна культура, звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми *цілями* вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і а виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. За своєю *суттю* екологічна культура є своєрідним „кодексом поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності. Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи. Екологічна культура за своїм *змістом* є сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в навколишньому природному світі.

2. Екологічна культура займає у структурі культури особливе місце. Якщо культура в цілому за своєю суттю має екологічний характер, то екологічна культура може бути визначена як певна програма, опрацьована в діяльності, на основі якої суб’єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою. Основоположним принципом екологічної культури можна вважати принцип відповідності соціального і природного в рамках єдиної системи, який виражає міру освоєння суб’єктом природо-перетворюючої діяльності і виступає її регулятором.

Екологічна культура майбутніх учителів визначається як процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв’язків у системі „природа – людина”.

3. Інституалізації екоосвіти, тобто включення екологічної компоненти освіти до базової частини освіти, виразно окреслює спроби обґрунтувати необхідність створення самостійної галузі освіти – екоосвіти – на базі спеціально розробленої методологічної платформи, яка дозволила б чітко сформулювати її цілі й завдання, методичний і дидактичний інструментарій тощо. У найзагальнішому вигляді ця платформа означається як екологізація освітньої сфери, а також передбачає експансію принципів екоосвіти в інші складові освіти. Освіта в цій галузі здійснюється протягом всього життя людини і є невід’ємною частиною процесу загальної та професійної освіти;

вона має зосереджуватися на практичних проблемах і носити міждисциплінарний характер, інтегруючи знання різних наук, що допоможе зрозуміти екологічні цінності, сприяючи колективній стабільності і приділяти основну увагу проблемі екологічного виживання людини.

Разом з тим, освіта з питань навколишнього середовища не повинна бути лише ще одним предметом, який підлягає включенню в існуючі навчальні плани і програми, а має стати каталізатором оновлення системи, концепцій і методів навчання. Вона не має обмежуватися системою формального навчання; нагальною потребою є об'єднання навчання з питань охорони навколишнього середовища з іншими формами діяльності.

4. Система екологічної освіти в Україні продовжує бути фрагментарною, несистематизованою, слабкою в концептуальному відношенні, багато в чому декларативною, а отже й неефективною. Вона фактично тримається на ентузіастах, котрі нерідко працюють без належного ресурсного (інформаційного, інструментального, методичного і методологічного і т.ін.) забезпечення. Як наслідок – невідповідність між розумінням того, що екологічна освіта та екологічні знання є базовими компонентами формування екологічної культури майбутніх вчителів і станом їх екологічної компетентності.

Моделі екоосвіти вибудовуються як важливий і невіддільний аспект екологістських (у тому числі й екофілософських) концепцій, які претендують на роль своєрідного дороговказу для подолання проблем, що пов'язані із кризовим станом довкілля. Обстоюється доцільність побудови низки відносно автономних освітніх парадигм, які спиралися б на різноманітні філософські, культурні та освітні традиції й були б орієнтовані на конкретні цільові групи чи на розв'язання конкретних питань охорони природи.

5. Головним чинником формування екологічних переконань майбутніх вчителів є створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість та мораль, активно-діяльне відношення особистості до природного оточення. Але певна сума екологічних знань автоматично не приводить до екологічно виваженої поведінки, до формування екологічної культури в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді. Знання мають набути соціального і культурного осмислення і усвідомлення природи як духовної цінності.

Специфіка ціннісних орієнтацій студентської молоді складається в їх активному характері по відношенню до дійсності. Ціннісні орієнтації є чинником формування нової дійсності, могутньою культуротворчою силою. Поняття ціннісних орієнтацій фіксує інтенцію на певні цінності, що зумовлює діяльність суб'єкта у відповідності з ними. Ось чому істотні зміни у сфері ціннісних орієнтацій (зміна одних культурних кодів на інші або повне зникнення основних культурних принципів, які лежать в основі ідеології, релігії, етнічних традицій) здатні викликати до життя соціально негативні феномени.

Виявлено, що у значної частини студентської молоді не сформована система екологічних цінностей, стійких екологічних переконань, відповідна установка на екологічно виважену поведінку в навколишньому середовищі, готовність до конкретних дій. Розбіжність між широтою знань і глибинного їх

засвоєнь пояснюється низкою об'єктивних і суб'єктивних причин.

6. Нераціональна людська діяльність порушила природний кругообіг речовин і енергообмін на планеті, спричинила глобальну соціоекологічну кризу. Щоб зупинити цю кризу, необхідно оптимізувати взаємодію суспільства з природним довкіллям, сформуванню високий рівень екологічної культури громадян. Мова йде про формування своєрідного „кодексу поведінки”, що лежить в основі екологічної діяльності. Це сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому її природному світі.

Стимулюючи екологічну освіту і самоосвіту, практична діяльність водночас є своєрідним трансформатором у процесі вироблення переконань у магістральному напрямку виховання свідомого і відповідального ставлення до природи, тобто високої екологічної свідомості. У цьому плані практична діяльність: живить її учасників безпосередніми знаннями про природне середовище, які „переплавляються” в переконання; дає можливість (на основі набутого соціально-екологічного досвіду) продумати і відчувати знання, одержані з теоретичних джерел, і тим самим сприяє перетворенню цих знань у переконання; є „діловим критерієм”, своєрідним перевіряючим засобом для визначення рівня екологічної культури, бо про людину судять не за її думками і розмовами, а за її вчинками.

Основні положення дисертаційного дослідження, викладені у таких публікаціях автора:

1. Науменко Г.Г. Від екологізації освіти і просвіти до екологічної культури / Г.Г. Науменко // Політологічний вісник. – 2005. – Випуск 19. – С.70-78.

2. Науменко Г.Г. Екологічна освіта як чинник формування екологічної культури / Г.Г. Науменко // Політологічний вісник. – 2005. – Випуск 20. – С. 26-33.

3. Науменко Г.Г. Освітнянська компонента екологічної культури / Г.Г. Науменко // Грані. – 2006. – № 3. – С. 74-78.

4. Науменко Г.Г. Екологічна культура та її виміри / Г.Г. Науменко // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – 2007. – Випуск 69. – С. 45-57.

5. Науменко Г.Г. Екологічна діяльність як висхідний принцип залучення до екологічних знань / Г.Г. Науменко // Мультиверсум. – 2007. – Випуск 65. – С. 194-202.

6 Науменко Г.Г. Екологічна освіта – вирішальний засіб формування екологічної культури: матеріали доповідей та виступів міжнародної наукової конференції [„Дні науки філософського факультету – 2006”]. (12-13 квітня 2006 р.). – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2006. Ч.V. – С.110-112.

7. Науменко Г.Г. Синтез знань і моральних цінностей - засадничий принцип суспільства екологічно сталого розвитку: матеріали Українського екологічного конгресу [”Збалансований розвиток України – шлях до здоров'я і добробуту нації”], (21 вересня 2007 р.). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2007. – С.351-356.

АНОТАЦІЇ

Науменко Г.Г. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх вчителів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2009.

Досліджена сутність, генеза, основні виміри та світоглядний сенс екологічної культури як суспільного феномену. Екологічна культура майбутніх учителів як процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі „природа – людина”.

Обґрунтовано необхідність та зміст інституалізації екологічної освіти в Україні. Узагальнено, що екологічна освіта та екологічні знання є базовими компонентами формування екологічної культури майбутніх вчителів, але стан екологічної компетентності майбутніх вчителів викликає занепокоєння.

Виявлено значну розбіжність між широтою знань і глибиною їх засвоєння, оскільки вони не перейшли у переконання – основу високої екологічної свідомості. Обґрунтовано, що екодіяльність є стрижневим елементом здобуття екоосвіти і формування екопереконань. Визначені чинники, які негативно впливають на цей процес.

Ключові слова: культура, екологічна культура майбутніх вчителів, інституалізація екологічної освіти, екологічні переконання, екологічні цінності, екодіяльність.

Науменко Г.Г. Образование как системный фактор формирования экологической культуры будущих учителей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. Киев, 2009.

Исследована сущность, генезис, основные измерения и мировоззренческий смысл экологической культуры как общественного феномена. Экологическая культура будущих учителей рассматривается как процесс и результат формирования экологического сознания личности, который отражает неразрывное единство между совокупностью знаний, представлений о природе, эмоционально-чувственные и ценностные отношения к ней (внутренняя культура) и соответствующих умений, привычек, потребностей взаимодействия (внешняя культура), основанные на гармонизации взаимосвязей в системе „природа – человек”. Каждый из этих взаимосвязанных и взаимопроникающих компонентов есть важным социокультурным механизмом оптимизации экосознания.

В диссертационном исследовании обоснована необходимость и содержание институализации образования, т.е. как включения экологического компонента образования в базовую часть образования, так и создания

самостоятельной области образования – экологического образования – на базе специально разработанной методологической платформы, которая позволила бы четко сформулировать цели и задачи экообразования, разработать ее понятийно-категориальный аппарат, методический и дидактический инструментарий, определить целевые группы и т.п. В самом общем виде эта платформа определяется как экологизация образовательной сферы, а также предусматривает экспансию принципов экообразования в другие образовательные сферы. Проанализировано состояние, пути и модели экологизации образования Украине.

Подтверждено, что экологическое образование и экологические знания являются базовыми компонентами формирования экологической культуры будущих учителей, но состояние экологической компетентности последних вызовет беспокойство. Среди факторов, которые отрицательно влияют на результаты учебного процесса выявлены следующие: недостаточность самих знаний о механизме функционирования биосферы; отсутствие единой экологической концепции, которую можно было бы предложить для учителя; нерешенность проблем подготовки педагогических кадров по экологии в высших учебных заведениях; вопросы экологии недостаточно отображены в учебных программах, особенно предметов гуманитарного цикла.

Выявлено значительное расхождение между широтой знаний и глубиной их усвоения, поскольку они не перешли в убеждения – основу высокого экологического сознания, ведь уровень осознанного, ответственного отношения к природе – недостаточный. У большинства из студентов-педагогов не сформирована система экологических ценностей, устойчивых экологических убеждений, что и отражается на готовности к конкретным действиям, на экодеятельности вообще, которая стимулирует экологическое образование и самообразование, одновременно является своеобразным трансформатором в процессе выработки экологических убеждений.

Ключевые слова: культура, экологическая культура будущих учителей, институализация экологического образования, экологические убеждения, экологические ценности, экодеятельность.

Naumenko H.H. Education as a system factor of future teachers ecological culture formation. – Manuscript.

The dissertation for Ph.D., speciality 09.00.10 – Philosophy of Education. – National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv, 2009.

Sense, genesis, main ranging and outlook of ecological culture as social phenomenon are analyzed. Ecological culture of future teachers is analyzed as a process and result of personality ecological comprehension formation that show the accord of knowledge, prefigurations about nature, emotional-sensitive and appraising attitude to the nature (internal culture) and appropriate competence, needs of interaction (external culture) based on harmonization of interactions in „nature-human” system.

Necessity and sense of ecological education instutialisation in Ukraine is proved. It is generalized that ecological education and ecological knowledge are the core components of future teachers ecological culture, but the present state of future teachers ecological competence make us anxious.

Considerable gap between amplitude of knowledge and deeps of their apperceive was ostended – because they didn't become the creed that is the basis of high ecological comprehension. It is proved that eco-activity is the core element of the eco-education and eco-creed formation. The factors that destructively impact on this process are defined.

Key words: culture, future teachers ecological culture, ecological education instutialisation, ecological creed, ecological values, eco-activity.